

КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА ВИДИ

© 2016 МЕЛУШОВА І. Ю., ПРОКОПОВА О. В., ТВЕРДОХЛІБ К. О.

УДК 658.821

Мелушова І. Ю., Прокопова О. В., Твердохліб К. О. Конкурентне середовище підприємств: сутність та види

У статті розкрито сутність дефініції «конкурентне середовище підприємства», механізм та особливості його формування з точки зору вітчизняних авторів. У логічній послідовності розглядаються сутність, характеристика та основні складові конкурентного середовища підприємства. Виявлено основні класифікаційні ознаки досліджуваної категорії. Проведено порівняльний аналіз концептуальних підходів до змісту поняття «конкурентне середовище». Подано перелік структурних елементів, чинників, що здійснюють вплив на формування конкурентоспроможності підприємств та її підвищення. Докладно розглянуті основні групи чинників конкурентного середовища, що впливають на результати господарювання підприємств. Досліджено теоретичні аспекти формування конкурентного середовища та визначено особливості конкуренції в цілому. Доведено необхідність проведення економічної діагностики конкурентного середовища підприємства.

Ключові слова: конкурентне середовище, середовище підприємства, конкуренція, класифікації конкурентного середовища.

Табл.: 2. **Бібл.:** 15.

Мелушова Ірина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та комерційної діяльності, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: irinamelushova@gmail.com

Прокопова Олена Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, аналізу і страхування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Твердохліб Катерина Олександрівна – аспірантка, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: katerina.tverd@gmail.com

УДК 658.821

UDC 658.821

Мелушова І. Ю., Прокопова О. В., Твердохліб Е. А. Конкурентная среда предприятия: суть и виды

В статье раскрыта сущность дефиниции «конкурентная среда предприятия», механизм и особенности её формирования с точки зрения отечественных авторов. В логической последовательности рассматриваются сущность, характеристика и основные составляющие конкурентной среды предприятия. Проведен сравнительный анализ концептуальных подходов к содержанию понятия «конкурентная среда». Выявлены основные классификационные признаки для характеристики исследуемой категории. Перечислены структурные элементы, факторы, оказывающие влияние на формирование конкурентоспособности предприятий и повышение её уровня. Подробно рассмотрены основные группы факторов конкурентной среды, влияющие на результаты хозяйственной деятельности предприятия. Исследованы теоретические аспекты формирования конкурентной среды и определены особенности конкуренции в целом. Доказана необходимость проведения экономической диагностики конкурентной среды предприятия.

Ключевые слова: конкурентная среда, среда предприятия, конкуренция, классификации конкурентной среды.

Табл.: 2. **Библ.:** 15.

Мелушова Ирина Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга и коммерческой деятельности, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: irinamelushova@gmail.com

Прокопова Елена Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, анализа и страхования, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Твердохліб Катерина Александровна – аспирантка, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: katerina.tverd@gmail.com

Melushova I. Yu., Prokopova O. V., Tverdokhlib K. O. The Competitive Environment of Enterprise: Essence and Types

The article discloses the essence of the definition of «competitive environment of enterprise», the mechanism for and peculiarities of its formation from the viewpoint of the domestic authors. In a logical sequence, the article considers essence, characterization, and the basic components of the competitive environment of enterprise. A comparative analysis of the conceptual approaches to the content of the notion of «competitive environment» has been carried out. The major classification attributes for a characterization of the studied category have been identified. Structural elements, the factors influencing the formation of competitiveness of enterprises and raising its level have been specified. The main groups of factors of the competition environment, impacting results of the economic activity of enterprise have been considered in detail. The theoretical aspects of formation of competition environment have been studied, features of competitions in general have been determined. The necessity for carrying out economic diagnostics of the competition environment of enterprise has been proved.

Keywords: competition environment, environment of enterprise, competition, classifications of competition environment.

Tbl.: 2. **Bibl.:** 15.

Melushova Iryna Yu. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing and Commercial Activities, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: irinamelushova@gmail.com

Prokopova Olena V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Analysis and Insurance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

Tverdokhlib Kateryna O. – Postgraduate Student, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: katerina.tverd@gmail.com

Одним з основних пріоритетних векторів української євроінтеграції є розвиток вітчизняних підприємств в умовах глобальної економіки. Досягнення цієї мети, в умовах трансформації вітчизняної економіки, можливе за рахунок підвищення

конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Сучасні підприємства діють у певному середовищі, яке може суттєво впливати на результати їх господарсько-фінансової діяльності. Конкурентне середовище підприємства обумовлює взаємодії суб'єктів конкурентної бо-

ротьби, регулює дії із забезпечення власних інтересів та гнучко реагує навіть на найменші зміни, які відбуваються на ринку. Це спонукає підприємців до дослідження стану конкурентного середовища, уточнення його видів та складових, як на галузевому, так й на вітчизняному та закордонному ринках.

У зв'язку з цим вважаємо доцільним розкрити сутність конкурентного середовища, узагальнити сучасні підходи до його класифікації та систематизувати його види з позиції управління процесом забезпечення конкурентоспроможності підприємств торгівлі.

Визначення сутності конкурентного середовища полягає у виокремленні його складових, з яких визначальним є поняття «середовище». Спрямуванню наших досліджень найбільш сприяє концепція управління, що базується на вивченні відносин, які можна охарактеризувати за допомогою системи «середовище – підприємство». У рамках даного підходу, сформованих на базі різних теорій управління, підприємство розглядається як відкрита система, що постійно взаємодіє з окремими елементами зовнішнього середовища. З точки зору визначення поняття конкурентоспроможності підприємства, зовнішнє середовище – це сукупність некерованих динамічних факторів, які прямо чи непрямо впливають на підприємство ззовні, і які підприємство має враховувати в цілях виживання, успішного розвитку і підтримки своєї конкурентоспроможності. Зовнішнє оточення підприємства є не тільки джерелом можливостей і загроз для будь-якої фірми, але і джерелом нових знань про потреби її складових [1].

Однак функціонування організації далеко не обмежується впливом зовнішнього середовища, а значною мірою залежить і від внутрішнього середовища. Очевидно, що будь-яке функціонуюче підприємство слід розглядати не само по собі, а з урахуванням внутрішніх сил і можливостей, а також сукупності відносин, які пов'язують його з іншими суб'єктами. Внутрішнє середовище слід розглядати як динамічне явище, тобто досліджувати чинники внутрішнього середовища як змінні в їх розвитку. Внутрішні змінні є ситуаційними факторами усередині підприємства, вони в основному можуть контролюватися і регулюватися [1].

Як зазначає А. П. Градов, «жодна виробнича система не функціонує у вакуумі, її оточує чи вона знаходиться в сильно диференційованому середовищі. Середовище ніколи не буває стабільним. І кожне підприємство не тільки повинне знати своє середовище існування і природу його змін, але і вміти реагувати на ці зміни: невдача в пристосуванні до середовища обернеться в невдалий бізнес взагалі» [2, с. 32].

Середовище, в якому функціонує підприємство, охоплює багато галузей національної економіки, що відрізняються економічними характеристиками, внутрішньою конкуренцією, обсягом капіталовкладень, ринками збуту, темпами та перспективами розвитку. У кожній галузі економіки, незважаючи на те, який вона забезпечує сегмент ринку – внутрішній чи зовнішній, суть конкуренції єдина. Вона зводиться до процесу взаємодії, взаємозв'язку й боротьби між декількома еконо-

мічними суб'єктами з одним напрямом інтересів для забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задоволення різноманітних потреб покупців.

Тому, для більш конкретного прояву категорії середовище, застосовується друга складова – «конкурентне», що «...забарвлює статичне визначення середовища в динамічні барви, надає йому, окрім вже відомих, нові ознаки для підкреслення такої його ознаки, як існування багатьох економічних суб'єктів з одним напрямом інтересів, що функціонують в умовах обмеженої кількості ресурсів або благ, а отже – наявності боротьби за задоволення власних інтересів» [3, с. 11].

Таким чином, у широкому сенсі, конкурентне середовище – це простір господарювання суб'єктів різних галузей ринкової економіки, що базується на поняттях конкуренції та складових його внутрішнього та зовнішнього оточення. При цьому відношення конкуренції є вихідними та проникаючими в усі інші зв'язки.

У науковій економічній літературі немає однозначного визначення «конкурентне середовище», підходи науковців до тлумачення сутності цієї категорії суттєво розрізняються.

Можна виділити три основні напрямки розмежування підходів до визначення поняття конкурентне середовище.

Так, деякі автори пропонують розглядати конкурентне середовище як історично конкретну соціально-економічну структуру суспільного господарства, яка забезпечує товарно-грошовий обмін, згідно із законами товарного виробництва. Повноцінне конкурентне середовище створює передумови для раціонального розміщення ресурсів, оптимального їх використання, для розвитку ділової активності.

У межах другого напрямку підходи до визначення поняття «конкурентне середовище» пов'язується із сукупністю умов і факторів, що визначають і впливають на розвиток конкуренції в окремих галузях.

Разом з тим, думки вчених за цим напрямком різняться за переліком умов і чинників, які є змістом конкурентного середовища та спрямуванням їх впливу (на розвиток підприємництва, на конкурентну взаємодію, на розвиток конкуренції або змагання за отримання прибутку).

Одна група економістів [4–6] характеризують конкурентне середовище як сукупність всього комплексу умов і чинників, які впливають на конкурентні відносини суб'єктів господарювання, не акцентуючи увагу на їх взаємозв'язку.

Інші науковці [7; 8] під конкурентним середовищем розуміють тільки сукупність зовнішніх чинників, або неконтрольованих сил стосовно конкретного підприємства, тобто отожднюють його із зовнішнім середовищем, що, на нашу думку, є не зовсім коректно. Своєю чергою, Н. Усик до конкурентного середовища відносить тільки інституційні умови координації діяльності суб'єктів ринку, тобто чинники впливу, пов'язані з функціонуванням державних і ринкових інститутів. При цьому автор пов'язує конкурентне середовище з певною

географічною територією, розвиненою інфраструктурою та уніфікованими інструментами бюджетно-податкової, кредитно-грошової політики тощо [9].

Акценти на тому, що конкурентне середовище забезпечує та впливає на розвиток конкуренції та взаємодію учасників ринку, свідчить про спробу системного підходу до його визначення деякими вченими [5; 7].

Третя група економістів [1; 10–12] виходить з комплексного підходу до трактування сутності конкурентного середовища, визначаючи його як систему відносин значної кількості суб'єктів ринку, а також певного зовнішнього впливу, що характеризується конкретним комплексом дій та часовим періодом.

Важливим є наголос А. Панчишина на спрямованість конкурентного середовища, як сукупності взаємодій ринкових агентів, на отримання суб'єктами конкурентних переваг. Слід також підкреслити виділення групою вчених такої характеристики конкурентного середовища, як часовий період [10].

На наш погляд, такий підхід до трактування конкурентного середовища найбільш відповідає сучасним умовам, найповніше відображає сутність проблеми його функціонування. Це пояснюється тим, що в даній концепції конкурентне середовище розглядається з позиції не лише кількості суб'єктів ринку, взаємодія яких викликає суперництво, а із зв'язком, насамперед, із системою відносин між ними, що визначає нові способи реалізації їх економічних інтересів. Але, слід зазначити, що кожна дія всіх без виключення підприємств можлива тільки в тому випадку, якщо середовище допускає її здійснення.

У деяких дослідженнях проблем конкурентоспроможності [13] також простежується думка щодо комплексності конкурентного середовища з точки зору суб'єктів господарювання та їх взаємодії під впливом сукупності чинників.

Підходи до трактування поняття «конкурентне середовище» наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз концептуальних підходів до змісту поняття «конкурентне середовище»

Автор(-и)	Надане визначення поняття
1	2
<i>Конкурентне середовище як історично конкретна соціально-економічна структура суспільного господарства</i>	
Щербаківа Т. А.	Бажане співвідношення конкурентних і монополюючо-регулюючих сил
Прикін Б. В., Василенко В. А., Раїцький К. А.	Історично конкретна соціально-економічна структура суспільного господарства, яка забезпечує товарно-грошовий обмін, згідно із законами товарного виробництва
<i>Конкурентне середовище як сукупність умов і факторів</i>	
Усик Н. В.	Інституційні умови координації діяльності суб'єктів ринку
Лагутін В. Д.	Сукупність організаційно-правових, інституційних, фінансово-економічних та інших умов і факторів, що визначають та впливають на розвиток підприємництва, змагальності в економіці в цілому і в окремих її секторах за найбільш вигідні умови діяльності й отримання прибутку
Лазебна І. В.	Сукупність умов і чинників, які визначають і впливають на розвиток конкуренції саме в цьому секторі економіки
Ленгінювич С. Г.	Сукупність умов в яких діють суб'єкти господарювання, що пропонують або купують специфічну або близьку за складом продукцію, сировину для її виробництва, та їх стосунків у певний період часу
Білоусько Т. Ю.	Сукупність умов, в яких діють господарські суб'єкти та їх відношення, які склалися у відповідний період часу з приводу суперництва за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб
Колесніков Г. О.	Сукупність неконтрольованих суб'єктів і сил, що діють за межами підприємства
Григорова З. В., Мудрієвська Ю. О.	Сукупність зовнішніх стосовно підприємства факторів, які впливають на конкурентну взаємодію підприємств відповідної галузі
<i>Конкурентне середовище як система відносин</i>	
Готра В. В.	Взаємозв'язана сукупність суб'єктів господарської та інших видів діяльності, що діють в умовах обмеженості ресурсів для задоволення власних потреб на ринку послуг
Панчишин А. І.	Сукупність конкурентних взаємодій ринкових агентів, спрямованих на отримання конкурентних переваг, координуваних у межах встановлених інституційних обмежень
Андрієва Т. В., Власова Н. О., Михайлова Н. В., Круглова О. А.	Система відносин значної кількості суб'єктів ринку, а також певного зовнішнього впливу, які характеризуються певним комплексом дій та часовим періодом
Галушка З. І., Комарницький І. Ф.	Складна економічна категорія, яка характеризує взаємодію окремих суб'єктів господарювання, держави, інститутів колективного захисту, факторів зовнішнього і внутрішнього впливу на умови економічної діяльності, що визначають відповідний рівень економічного суперництва та вагомість впливу окремих економічних агентів на загальну ринкову ситуацію

1	2
Клименко С. М., Омеляненко Т. В., Барабась Д. О., Дуброва О. С., Вакуленко А. В.	Результат і умови взаємодії великої кількості суб'єктів ринку, що визначає відповідний рівень економічного суперництва і можливість впливу окремих економічних агентів на загальну ринкову ситуацію

Наведені в табл. 1 визначення не є суперечливими, ґрунтуються на положеннях існуючих економічних теорій та характеризують різні аспекти та напрямки конкретних досліджень щодо сутності даного поняття.

Характерно, що майже всі науковці, за винятком вищезгаданих [1], характеризуючи конкурентне середовище, не враховують часову компоненту. На нашу думку, конкурентне середовище може змінюватися в різні періоди часу, під впливом конкретних учасників конкурентної боротьби, а також сукупності неконтрольованих сил, що діють за межами підприємства. Тобто рухливість, динамічність є важливою характеристикою конкурентного середовища. Ще однією, не менш значущою, характеристикою конкурентного середовища є взаємопов'язаність умов і чинників, яка визначає рівень сили, з якою змінення одного чинника впливає на інші.

Вважаємо також за необхідне відмітити такий аспект конкурентного середовища, як його складність, що можна пояснити значною кількістю чинників, на яку підприємства вимушені реагувати, а також рівнем варіативності та спрямованістю дії кожного з них. Так, одні компоненти конкурентного середовища надають підприємствам можливості для розвитку, інші створюють серйозні перешкоди його діяльності.

Наведені характеристики дозволяють більш повно розкрити зміст поняття «конкурентне середовище». Тому, спираючись на існуючі теоретичні концепції та урахувавши зазначені характеристики, пропонуємо розглядати конкурентне середовище як складну динамічну систему взаємопов'язаних елементів, умов і чинників, що визначають механізм конкуренції, характер взаємодії з приводу конкурентних відносин та рівень економічного суперництва суб'єктів господарювання за отримання певних переваг.

Конкурентне середовище не є єдиною однорідною системою для всіх галузей, підприємств, суб'єктів господарювання, які різняться за видами та масштабами діяльності, функціональним призначенням, місцем розташування, розгалуженістю економічних зв'язків, межами ринків збуту. Сукупність та взаємозв'язок чинників, що обумовлюють конкурентні відносини різноманітних суб'єктів, також різняться за їх набором, силою та напрямом впливу, рівнем варіативності тощо. За цих умов систематизація конкурентного середовища за різними ознаками дозволить підприємствам – учасникам конкурентних відносин більш виважено та дієво досліджувати його та враховувати стан і динаміку конкретного сегмента під час розробки конкурентної політики.

Результати дослідження питань, які пов'язані з класифікацією конкурентного середовища, дозволили

зробити висновок про те, що вони не знайшли широко висвітлення в економічній літературі й відсутній єдиний підхід до їх вирішення.

У сучасній економічній літературі наводиться універсальна базова класифікація конкурентного середовища, що містить такі ознаки [12]:

1. За об'єктом купівлі:

- ✦ конкурентне середовище товарів (засобів виробництва та предметів споживання (товарів тривалого та короткочасного використання));
- ✦ конкурентне середовище послуг (ресторанного господарства; охорони здоров'я; середовище освіти тощо);
- ✦ конкурентне середовище інформації (взаємодія академічних і науково-технічних об'єднань, державних установ, навчальних закладів, комерційних організацій, які займаються збором, обробкою та аналізом інформації та надають її за необхідності різним установам, підприємствам та організаціям);
- ✦ конкурентне середовище науково-технічних розробок;
- ✦ конкурентне середовище капіталів (грошей та цінних паперів);
- ✦ конкурентне середовище трудових ресурсів.

2. За територіальною ознакою:

- ✦ світове конкурентне середовище (охоплює всіх виробників конкретної продукції);
- ✦ міжнародне конкурентне середовище (яке включає виробників декількох країн);
- ✦ національне конкурентне середовище (охоплює вітчизняних виробників продукції);
- ✦ міжрегіональне конкурентне середовище (формується на межі регіонів та характеризується особливостями функціонування підприємств у граничному ринковому просторі регіонів);
- ✦ регіональне конкурентне середовище;
- ✦ міжрайонне конкурентне середовище (формується на межі районів та характеризується особливостями взаємодії підприємств даних районів);
- ✦ районне конкурентне середовище;
- ✦ місцеве (локальне) конкурентне середовище (включає підприємства, які здійснюють діяльність в конкретно обумовленому місці);
- ✦ конкурентне середовище підприємства.

3. За моделями конкуренції на ринку:

- ✦ конкурентне середовище досконалої конкуренції;
- ✦ конкурентне середовище чистої монополії (види: конкурентне середовище закритої монополії, конкурентне середовище природної мо-

нополії, конкурентне середовище білетареальної монополії та конкурентне середовище відкритої монополії);

- ★ конкурентне середовище олігополії (види: конкурентне середовище, в якому між олігополіями відсутня угода; конкурентне середовище, в якому існує взаємозв'язок між олігополіями, який виражається в певній угоді між ними);
- ★ конкурентне середовище монополістичної конкуренції.

Наведені визначення та базова класифікація дозволяють виявити основні елементи конкурентного середовища, а саме: ринок певного товару, його товарні та географічні границі, саме товар, конкуренція, а також конкурентоспроможність як мету та результат взаємодії підприємств.

До думки про включення конкурентоспроможності до складу елементів конкурентного середовища схиляється і В. Марцин, пропонуючи виділяти декілька її рівнів: конкурентоспроможність товару, підприємства, галузі та економіки держави [14].

До складу елементів конкурентного середовища товарного обігу І. Лазебна включає: кількість та якість реальних і потенційних суб'єктів торговельної діяльності; кількість покупців, їх потреби та поведінка, особливості менталітету; характер взаємодії учасників ринкового процесу та інтенсивність конкуренції; цілі та ефективність конкурентної стратегії, маркетингової політики; стан і особливості інституційної та ринкової інфраструктури, наявність та якість юридичних норм, що регламентують ринкову поведінку суб'єктів господарювання; розвиненість соціальних інститутів контролю тощо [5].

Однак, ми вважаємо, що суб'єкти торговельної діяльності, покупці, ринкова та інституційна інфраструктура є суб'єктами певного ринку, який виділено як елементи конкурентного середовища.

Характер взаємодії учасників ринку, інтенсивність конкуренції відображають певний стан і розвиток конкурентних відносин і, на нашу думку, не є елементами конкурентного середовища.

Віднесення до елементів конкурентного середовища конкурентної стратегії, маркетингової політики та їх ефективності є, на наш погляд, дещо некоректним, бо визначення напрямів поведінки на ринку є прерогативою діяльності суб'єктів господарювання.

Ураховуючи основні положення теорії ринкових відносин, вважаємо за доцільне уточнити назви деяких з наведених класифікаційних ознак.

Виходячи з того, що ринок є сукупністю економічних відносин у сфері обміну не тільки з приводу купівлі, але й купівлі-продажу товарів і послуг, пропонуємо першу з наведених ознак трактувати як «за об'єктом купівлі-продажу».

Другу ознаку пропонуємо визначати як «за територією та рівнем ринкових відносин», оскільки в наведеній системі вказується на розмежування середовища не тільки за територіальним принципом, а й за особливостями функціонування та взаємодії підприємств. У зв'язку

з тим, що основною властивістю ринкової економіки є розповсюдження її на всі сфери, галузі, підприємства, вважаємо за доцільне доповнити виділені групи середовища за цією ознакою такою: «конкурентне середовище підприємства».

Наведена класифікація характеризує конкурентне середовище переважно з точки зору його елементів без урахування прояву їх системи. Тому для детального вивчення конкурентних відносин та урахування підприємствами результатів досліджень у своїй діяльності необхідний, на нашу думку, більш диференційований підхід до систематизації конкурентного середовища.

Значний інтерес для наших досліджень має запропонована система видів конкурентного середовища за такими ознаками: природа конкурентних відношень, що виникають (ділове та ринкове); співвідношення між попитом і пропозицією (продавця та покупця); галузева ознака (галузева та міжгалузева); характер конкурентних відношень (явного та прихованого суперництва); ступінь втручання держави в процес формування конкурентного середовища (регульоване та нерегульоване) тощо [15].

Дослідивши класифікаційні ознаки конкурентного середовища, що розглядаються різними вченими, вивчивши можливість і доцільність їх застосування для аналізу конкурентного середовища підприємств, ми систематизували їх класифікацію, уточнивши назви деяких класифікаційних ознак і доповнивши їх перелік (табл. 2).

Унаслідок того, що характерною особливістю категорії конкурентного середовища є рухливість та динамічність, вважаємо за необхідне ввести ознаку класифікації конкурентного середовища «за динамікою ринкових змін». Під динамікою ринкових змін у цьому аспекті розуміються зміни в параметрах конкурентного середовища, що обумовлюється впливом факторів зовнішнього оточення. Для кожного окремого підприємства важливо чітко уявляти, що сприяє розвитку галузі, у якому напрямку та якими темпами він здійснюється, як будуть змінюватися ринкові умови та з якою інтенсивністю.

Тому в розрізі даної класифікаційної ознаки виділено такі види конкурентного середовища:

1) *активне* – конкурентне середовище з високим рівнем рухливості та динамізму, суб'єкти господарювання активно застосовують різні заходи конкурентної боротьби, їх взаємодія носить явно виражений характер;

2) *пасивне*, за якого простежується деяка незначна динаміка у параметрах зовнішнього оточення. Суб'єкти господарювання на ньому майже не ведуть конкурентної боротьби, пристосовуючись до дій лідерів.

Згідно з підходами деяких вчених конкурентне середовище є ворожим по відношенню до підприємства [15] та формується переважно діючими конкурентами на конкретному ринку, у той час як конкурентний тиск на нього здатні чинити й інші ринкові суб'єкти (державна, покупці, постачальники). Відповідно до цього серед граней (складових) конкурентного середовища існує загроза з боку нових конкурентів (поява нових гравців на ринку); покупців (втрата існуючих, постійних покупців); постачальників (залежність від постачальників, неста-

Таблиця 2

Класифікація конкурентного середовища

Ознака класифікації	Види конкурентного середовища
За об'єктом купівлі-продажу	Товарів; послуг; інформації; науково-технічних розробок; капіталів; трудоих ресурсів
За територіальною ознакою та рівнем економічних відносин	Світове; міжнародне; національне; міжрегіональне; регіональне; міжрайонне; районне; місцеве; підприємства
За моделями конкуренції на ринку	Досконалої конкуренції; чистої монополії; олігополії; монополістичної конкуренції
За природою конкурентних відношень, що виникають	Ділове; ринкове
За співвідношенням між попитом і пропозицією	Продавця; покупця
За галузевою ознакою	Галузеве; міжгалузеве
За характером конкурентних відношень	Явного та прихованого суперництва
За ступенем втручання держави	Регульоване; нерегульоване
За динамікою ринкових змін	Активне; пасивне
За ступенем впливу на стан і можливості забезпечення конкурентоспроможності підприємств	Абсолютно сприятливе; малосприятливе; несприятливе

більність поставок); держави (недосконалість системи державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій); загроза появи нових товарів чи послуг, включаючи замітники. Наведені групи чинників можна розглядати з позиції низького, середнього та високого рівня їх загрози.

Тому виділено такі види конкурентного середовища за ознакою «ступінь впливу на стан і можливості забезпечення конкурентоспроможності» окремих підприємств, а саме: абсолютно сприятливе конкурентне середовище; малосприятливе; несприятливе.

Доцільність такої ознаки можна пояснити також тим, що сукупність чинників є змістом конкурентного середовища.

Характерно, що конкурентне середовище може мати за класифікаційними ознаками одночасно декілька назв, що свідчить про складність цієї категорії.

Наведена класифікація не є вичерпною, може використовуватися під час дослідження конкурентного середовища, аналізу та розробки заходів із забезпечення конкурентоспроможності, доповнюватися та уточнюватися відповідно до цілей дослідження.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження теоретичних основ конкурентного середовища показало, що воно є комплексною категорією, ґрунтується на системі відносин між окремими суб'єктами ринку та має набір ключових елементів та відмінних характеристик у визначений момент часу. Конкурентне середовище базується на поняттях конкуренції та складових його внутрішнього та зовнішнього оточення.

Оскільки середовище, в якому функціонує підприємство, охоплює багато галузей народного господарства, що відрізняються як економічними характеристиками, так і темпами й перспективами розвитку, у кожній галузі формується власне конкурентне середовище. З огляду на зазначене в роботі наведено класифікацію конкурентного середовища за різними ознаками, що необхідна, з одного боку, для визначення чинників, що впливають на нього, а з іншого – для визначення елементів, на які можна впливати. Запропонована система класифікаційних ознак дозволяє розробляти певні підходи до формування управлінських рішень щодо успішного функціонування суб'єктів господарювання в ньому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросова Т. В., Власова Н. О., Михайлова Н. В., Круглова О. А. Оцінка конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства: монографія. Харків: ХДУХТ, 2010. 144 с.
2. Экономическая стратегия фирмы: учебное пособие/ под ред. А. П. Градова. 2-е изд., испр. и доп. С.-Петербург: Спец. лит., 1999. 589 с.
3. Готра В. В. Управління формуванням конкурентного середовища підприємств сфери послуг: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Мукачєво: Мукачєвський державний університет, 2009. 212 с.
4. Ленгинович С. Г. Конкурентная среда: методы исследования // Экономическая наука и практика: матер. III междунар. науч. конф. Чита: Изд-во «Молодой ученый», 2014. С. 88–91.
5. Лазебна І. Формування конкурентного середовища у роздрібній торгівлі. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2011. № 2. С. 26–37.
6. Білоусько Т. Ю. Аналіз конкурентного середовища аграрних підприємств. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. 2013. Вип. 2 (6). С. 50–57.
7. Григорова З. В., Мудрієвська Ю. О. Конкурентне середовище: складові та вплив на діяльність підприємства. Менеджмент виробництва. 2010. Т. 2. Вип. 28. С. 126–130.
8. Колесніков Г. О. Менеджерський словник. Київ: Волинський інститут економіки і менеджменту, 2007. 412 с.
9. Усик Н. Н. Формирование конкурентной среды и конкурентная політика. Теоретическая экономика. 2012. № 4. С. 33–42.
10. Панчишин А. І. Аналіз конкурентного середовища економіко-виробничих систем. Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. Вип. 2. С. 1339 – 1342.

11. Галушка З. І., Комарницький І. Ф. Стратегічний менеджмент: навч.-метод. посіб. Чернівці: Рута, 2006. 248 с.

12. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб. / С. М. Клименко, Т. В. Омеляненко, Д. О. Барабась та ін. Київ: КНЕУ, 2008. 520 с.

13. Чорна М. В. Управління конкурентоспроможністю підприємств роздрібною торгівлю: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія. Харків: ХДУХТ, 2010. 142 с.

14. Марцин В. С. Конкурентне середовище, шляхи його реформування та механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Наукові праці ДонНТУ*. Серія: економічна. 2008. № 331. С. 78–84.

15. Павлова Е. А. Конкурентная среда и ее развитие на товарных рынках России: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01. Воронеж, 2008. 18 с.

REFERENCES

Androsova, T. V. et al. *Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstv restorannoho hospodarstva* [Assessment of competitiveness of enterprises of restaurant economy]. Kharkiv: KhDUKhT, 2010.

Bilousko, T. Yu. "Analiz konkurentnoho seredovyscha ahrarykh pidpriemstv" [Analysis of competitive environment of agricultural enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*, no. 2(6) (2013): 50-57.

Chorna, M. V. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv rozdrubnoi torhivli: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyi instrumentarii* [Management of competitiveness of retail trade enterprises: theoretical and methodological foundations and practical tools]. Kharkiv: KhDUKhT, 2010.

Ekonomicheskaya strategiya firmy [Economic strategy of firm]. St. Petersburg: Spets. lit., 1999.

Hryhorova, Z. V., and Mudriievska, Yu. O. "Konkurentne seredovyshe: skladovi ta vplyv na diialnist pidpriemstva" [Competitive environment: its components and impact on the activities of

the company]. *Menedzhment vyrobnytstva*. Vol. 2, no. 28 (2010): 126-130.

Halushka, Z. I., and Komarnytskyi, I. F. *Stratehichnyi menedzhment* [Strategic management]. Chernivtsi: Ruta, 2006: 248.

Hotra, V. V. "Upravlinnia formuvanniam konkurentnoho seredovyscha pidpriemstv sfery posluh" [Manage the formation of competitive environment of service industries]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2009.

Kolesnikov, H. O. *Menedzherskyi slovnyk* [Management dictionary]. Kyiv: Volynskyi instytut ekonomiky i menedzhmentu, 2007: 412.

Klymenko, S. M. et al. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva* [The management of enterprise competitiveness]. Kyiv: KNEU, 2008: 520.

Enginovich, S. G. "Konkurentnaya sreda: metody issledovaniya" [Competitive environment: research methods]. *Ekonomicheskaya nauka i praktika*. Chita: Molodoy uchenyy, 2014. 88-91.

Lazebna, I. "Formuvannia konkurentnoho seredovyscha u rozdrubnii torhivli" [The formation of a competitive environment in the retail trade]. *Visnyk KNTEU*, no. 2 (2011): 26-37.

Martsyn, V. S. "Konkurentne seredovyshe, shliakhy yoho reformuvannia ta mekhanizm zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [Competitive environment, ways of reforming the mechanism of ensuring competitiveness of the enterprise]. *Naukovi pratsi DonNTU*. Serii ekonomichna, no. 331 (2008): 78-84.

Panchyshyn, A. I. "Analiz konkurentnoho seredovyscha ekonomiko-vyrobnychych system" [The competitive environment analysis of economic and production systems]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 2 (2014): 1339-1342.

Pavlova, E. A. "Konkurentnaya sreda i yee razvitiye na tovarnykh rynkakh Rossii" [The competitive environment and its development in commodity markets of Russia]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2008.

Usik, N. N. "Formirovaniye konkurentnoy sredy i konkurentnaya politika" [Formation of competitive environment and competition policy]. *Teoreticheskaya ekonomika*, no. 4 (2012): 33-42.